

DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSOK SZEREMLÉN

Szeremlei matriculák tanulmányai (18–20. sz.)

GRYNAEUS TAMÁS – KAPOCS NÁNDOR †¹ :

Szeremle kisközség (Bács m., azelőtt Pest-Pilis-Solt-Kiskun, majd Bács-Bodrog vm. kiskörösi, kalocsai, majd bajai járása) Bajától DNY-ra, 9 km-re fekszik. Határa a Mohácsi sziget legészakibb csúcsán, az Öreg Duna és a Sugovica között terül el. Országúton csak Baja felől közelíthető meg, autóbusz összeköttetése ugyaninnen az 1950-es évek közepe óta van. A régészeti is igazolt Árpád-kori települést Sz. László 1093. évi oklevele említi először², szerepel a Lazarus-féle térképen (1528) is³. A Duna főmedrének helyváltoztatásai, (erőszakos) hatósági intézkedések miatt, vagy a fokozott védelem biztosítására a későbbi időszakban hol a Duna jobb (dunántúli) partján található, hol pedig a bal parton⁴. Jelenlegi bal parti helyzetében is szoros kapcsolatai vannak a Dunántúllal (bátai szőlőhegy), néprajzilag a Sárköz legdélibb településének tekintik. Az őslakosság a reformáció idejében a helvét hitvalláshoz csatlakozott, később – a hagyományok szerint (írott emléke ennek nincs) – francia hugenotta menekültekkel gyarapodott, erre egyes mai családnevek is utalhatnak. A környezetében lévő többi községek katolikus többségűek. (A mohácsi sziget tanyái nem tartoztak sem közigazgatásilag, sem egyházilag Szeremléhez)

A község népesedési adatait az egyházi anyakönyvekből merítettük (az 1784–1787-i⁵, valamint az 1881 (1895)-től elkezdődött hivatalos állami népszámlálás, és más forrásokból származó adatokkal kiegészítve, ill. összevetve).

Református matriculák:

1. Születési anyakönyv (1794-től).
2. Házassági anyakönyv: "Házasulandók Protocolluma 1794dik Esztendőtól fogva".
3. Halálozási anyakönyv (1790-től): "Szeremlei Ref. Szent Ekklesiának Halottak számára készített Protocoluma".

Katolikus matriculák:

4. Baja-belvárosi plébánia keresztelei anyakönyvei (1725–).
5. Bátmonostori plébánia keresztelei anyakönyvei (1831–1874).
6. Szeremlei plébánia keresztelei anyakönyvei (1923–1996).
7. Szeremlei plébánia házasságkötési anyakönyvei (1923–1996).
8. Szeremlei plébánia halálozási anyakönyvei (1923–1996).

Az anyakönyvekbe az eltelt több mint 200 esztendő alatt sok kéz vezette be a változó részletességű adatokat, a bejegyzők szempontjai, fölkészültsége, gondossága is eltérő volt. Mindezek ellenére a matriculák igen gazdag adatsoraikon kívül még számos fontos

¹ Kapocs Nándor szeremlei rk. plébános a tanulmány befejezése előtt elhunyt, 1987. január 9-én temették Szeremlén.

² Györffy, 1987, I. 729.

³ Hrenkó, Papp-Váry, 1990, 54–55.

⁴ Kapocs, Kőhegyi, 1980; Báth, 1989.

⁵ Dányi, Dávid, 1960.

részletre is világot vetnek. Jelen tanulmányunkban ebből a gazdag anyagból a népmozgalmi-népesezési adatokat dolgozzuk fel. Munkánkat *Zákányi Bálint* ref. lelkész úr mindvégig figyelemmel kísérte és minden szükséges segítséget megadott, ezért ezúton is köszönetet mondunk, hasonlóképpen néhai *Balogh Béla* ny. (szeremlei) ref. lelkész úrnak is, tanácsaiért, javításaiért és kiegészítéseiért. Ugyancsak köszönet illeti *Szűcs Tibor* nagybaracscai és *Nagyházi Sándor* Baja-belvárosi r. kat. plébános urakat is, készséges segítségükért. (A Szeremlére bevándorolt katolikusok házassultjait, gyermekeit és halottait ui. kezdetben a szomszédos katolikus plébániák valamelyikén anyakönyvezték.) 1874–1923-ig a bajai ferencesek pasztorálták a szeremlei kat. híveket.

Az alapadatokat tehát *II. József* 1781., 1785. és 1790. évi rendeletei alapján közhitelesnek minősített egyházi anyakönyvek "egyházi szerveknél őrzött első példányai"-ból s nem a "nagyértékben hiányos másodpéldányú anyakönyvek"-ből merítettük. "Az idősor adatai ... tartalmazzák az anyakönyvezés pontatlanságából – mint erre már a korabeli magyar irodalom is felhívta a figyelmet – származó hibákat"⁶. Különösen szembeötlő ez, ha különböző források azonos időpontra vonatkozó adatait hasonlítjuk össze (egyházi anyakönyvek, *Fényes*, állami statisztikák, sematizmusok adatai). Tovább növelik bizalmatlanságunkat az időszak kiadványokban (sematizmusok, helységnévtárak) az egymást követő időpontokban szereplő változatlanul föltüntetett adatok⁷, mikor a helyi anyakönyvi adatokból jól tudjuk követni a lélekszám stb. változását⁸.

⁶ *Klinger et al.* (20), 8–10, 16.

⁷ Pl. a sematizmusok a szeremlei ref. népesség számát 1803–1819, 1830–1832, 1875–1877, 1880–1882, 1886–1891, 1911–1913 stb. között *változatlanul tüntetik föl*. (U.ez figyelhető meg pl. Bogyiszló, Szentistván, Dunapataj, Szalkszentmárton, Szentimre stb. sematizmusban megadott adatainál is. Hasonló, sokéves változatlan adatsorokat adnak meg a sematizmusok a kat. lélekszámról is!) A szeremlei lélekszám, házszám és földterület nagysága az 1873. és 1877. évi HNT-ban azonos. Hasonlóan az 1882 és 1888 évi, valamint az 1892, 1895 és 1898 évi HNT-ban is. 1895-ig az elsődleges adatforrásból (ref. matricula) származó adatok – kevés, részben magyarázható kivételtől eltekintve – jól egyeznek *Klinger* és mt. adataival. Az állami anyakönyvezés bevezetése utáni években viszont előbbi szerzők a születésekre, halálozásokra és házasságkötésekre egyaránt *következetesen jóval magasabb értékeket adnak meg*. Okát nem tudjuk adni, ebben az időben ilyen fokú szekularizáció elképzelhetetlen. (Valószínűleg téves adatokról van szó. Ezekből az évekből r. kat. adatok még nincsenek, azokat nem számolhatta bele, különben is jóval nagyobb, 10–20-as nagyságrendűek az eltérések!) Nem tisztünk és feladatunk eldönteni, hogy ez az adatszolgáltatás, -gyűjtés, vagy földolgozás hibájából eredt-e, de *igen óvatos és erősen kritikus állásfoglalásra késztet az említett források adataival szemben. S mivel az alap-adatok ilyen bizonytalanok, az ezekre épülő, túl bonyolult, további számítások is illuzórikusnak tűnnek. Ugyanez vonatkozik az első világháborús elhunytak, eltűntek alább említett megbízhatatlan számára is*.

⁸ Erre csak négy kiragadott példa, a ref. lélekszám alakulásáról:

Év	Áll.	Matr.	Semat.
1836	1476	1876	1902
1851	2213	2063	2013
1870	2060	2199	2067
1890	1939	1910	1980

– vagyis mindegyik számsorban minden irányú tévedés-torzítás előfordul. L. még erről a kérdéstről *Fülep Lajos* és *Illyés Gyula* vitáját *Braun Róbert* elfoglalt és egyoldalú véleményével a "Nyugat" egyike kérdésben tartott ankétján. Nyugat 1933. okt.1. (19. sz.), 26.

Feldolgozásunkban csak a két nagy felekezeti tömböt (ref., majd r. kat.) vettük figyelembe, a többiek (ev⁹., izr., gör. kel., ill. gör. kat.) száma egyrészt elenyésző, másrészt az egymásra következő népszámlálási adatsorokban igen nagy ingadozás észlelhető, vélhetően a mozgékonyabb cigány lakosság miatt. Foglalkozás szerinti bontást nem végeztünk, az 1950-es évekig a lakosság legnagyobb része mezőgazdasági munkát végzett¹⁰, ill. a vízzel kapcsolatos tevékenységeket (vízimolnár, ács, halász) folytatott¹¹.

A népesedési adatok esetében a legnagyobb nehézséget az okozta, hogy a lakosság (kezdetben értsd: a református őslakosok) összes lélekszámát a matricula csak 1809–1817-ig adja meg és akkor sem tudható, hogy év eleji, vagy év végi adatról van-e szó. 1836-ban és 1851-ben *Fényes* (11, 12) adatára támaszkodtunk.

Tekintettel arra, hogy az állami népszámlálások tízévenkénti folyamatos adatsort biztosítottak, ezt vettük alapul, s tízévenként ezekből kiindulva számítottuk tovább az évenkénti adatokat. Ezen időszak előtti és ezt követő összes lélekszám adatot – föltételezve, hogy az el- és odavándorlás egyensúlyban volt (32) – az éves születési és halálozási adatok segítségével *számítottuk*. A számított és valós adatok 1851. és 1900. évnél észlelhető százas nagyságrendű különbsége jelzi azonban a kénytelenségből vállalt módszer megbízhatóságát¹², bár hasonló nagyságrendű, nehezen értelmezhető ugrások vannak, pl. a sematizmusok adatsorában is. Egyébként a református és katolikus anyakönyvek adatait azonos módszerrel dolgoztuk fel.

További nehézséget az okozott, hogy az állami statisztikákban az adatok nincsenek felekezetek és korcsoportok szerint bontva, a matrikulákban sincsen adat az élők korcsoportok szerinti megoszlására, ezért nem tudtunk felekezetek szerint bontva ún. korfákat készíteni¹³. (Az összevont adatok éppen a felekezetek közötti jellegzetes különbségeket mossák el). Az állami statisztikák sem adják meg 1949-től kezdve a felekezeti megoszlást (még 1990-ben sem!). Az állami statisztikák és a matrikulából számított lélekszám-adatok különbségét az is okozhatta (-ja), hogy a református születési matrikulákban *a halvaszületett csecsemők* is szerepelnek, míg az állami anyakönyvekben és a katolikus matrikulákban *nem*. Bizonyos torzulást az is okozhat, hogy a kat. egyház csak a *megkereszteltekről* vezet anyakönyvet, mely nem szükségképpen egyezik a *megszületettek* számával és a keresztelezés időpontja lényegesen eltérhet a születés időpontjától. (Ez utóbbit igyekeztünk korrigálni, és a *születés* időpontjánál föltüntetni az adatot¹⁴. 1944-től kezdve mindössze két ízben került sor felnőtt keresztelezésre – 1955-ben és 1962-ben – és egy ízben másfél éves gyermek megkeresztelésére a katolikusok-

⁹ Kiskőrösön anyakönyvezve!

¹⁰ Az 1784–1787. évi népszámlálás adatai szerint a férfilakosságból paraszt és örököse 63+77 lélek, zsellér 132, egyéb 26, szabadságos katona 1. = *Dányi, Dávid*, 1960, 122.

¹¹ *Fényes E.* 1836, 453: "Méh-, marha-, sertés tenyésztése nevezetes.... Lakosi híres molnárok 's jó malmokat készítenek".

¹² A ki- és bevándorlásról l. *Bárh*, 1989, passim. Megjegyezzük, hogy *Klinger* és mt. (20) adataik kb. 10%-os hiányát *becsléssel* pótolták.

¹³ vö. *Elek P., Gunda B.* et al. 1936, 33. és 44. *Kovács I.* 1937, 150 skk. Nincs kor szerinti megoszlás az 1787. évi, valamint az 1881. évi statisztikákban sem, a későbbiekben a korcsoportok határai többször módosultak.

¹⁴ A föl sorolt és még alább említendő nehézségek, és időbeli korlátaim miatt családrekonstrukciós vizsgálatok (*Andorka, R.* 1991) elvégzésére nem vállalkozhattam (G.T.)

nál. 1968-tól kezdve viszont egyre gyakoribbá vált, hogy 1,5–14 éves korukban kereszteltették meg gyermekeiket (l. alább).

Az összefüggések vizsgálatánál megtévesztő lehet az 1960. évi állami statisztika, mely a Szeremle körüli községekben hasonló, vagy jóval nagyobb fokú (pl. Csátalja!) népességfogyást mutat ki a megelőző évtizedben, ez ui. nyilvánvalóan a német lakosok kitelepítéséből adódott¹⁵.

Az 1881 és 1900 közötti 20 esztendő alatt a kimutatott és számított ref. lakosság lélekszáma jelentősen eltér: *esetleg* ez a 126 fő jelezhetné a – csupán szóbeli vélekedések szerinti (Tiszántúlról?) – betelepített reformátusokat, azonban ennek *semmilyen* írásbeli nyoma *nincsen*¹⁶. Ilyen tömeges betelepedésről, vagy számottevő kivándorlásról Balogh Béla ny. ref. lelkész úr *sem* tudott, ezekről Tóth Kálmán (33) sem tesz említést¹⁷.

Ugyanígy 1901 és 1907 között a matriculákban évente megadott és számított adatok között is jelentős eltérések vannak. A fentebb említetteken túl a pozitív eltérés beköltözésekre, a negatív irányú pedig elvándorlásra utalhatna, azonban az ONCSA akcióval csupán a Rác, Ötvös és Benkovics családok kerültek Szeremlére. Molnár Sándor családjával együtt Tiszántúlról jött, míg Már Mózes családja az 1940-es évek elején Háromszék megyéből került Szeremlére (*Mindössze öt család!* – Balogh Béla ny. ref. lelkész úrtól kapott adatok.)

Népességi statisztika

Az urbáriális összeírások adataiból tudjuk (1, 33), hogy a férfi lakosok száma az 1715 és 1773 közötti időszakban 20–24 évenként megkétszereződött (1715: 25 ffi; 1773: 181 ffi). Az ezutáni, már a matriculák adataiból nyomon követhető időszakban a lélekszám hasonló, dinamikus alakulása a 19. század közepén megtörik, megindul – és kisebb hullámzásokkal mai napig tart – a népesség fogyása. Kb. a kiegyezés ideje óta a betelepülő katolikus lakosok miatt a demográfiai változásokat érdemben csak a két nagy felekezeti tömb egyidejű figyelembevételével és kölcsönös egymásra hatásában lehet vizsgálni.

¹⁵ Emiatt nem tudtuk megbízható módon a szomszédos községek népmozgalmi adataival egybevetni a szeremleieket.

¹⁶ Ennek a lehetséges magyarázatnak ellene mond az is, hogy más források adatsoraiban is találhatók hasonló nagyságrendű, vagy még nagyobb ugrások egymásra következő évek adataiban (ezekről l. alább). Nagyobb arányú migráció ellen szól az is, hogy a ref. matriculákban a gyülekezet kötelékéből az elbocsátásokat elég gondosan regisztrálják.

¹⁷ Az elméleti megfontolás is ez ellen szól, hiszen éppen a *munkaerőhiány* tette szükségessé a katolikusok egyre növekvő beköltözését!

Születésszám alakulása

"Ne szülj rabot, te szűz,
Anyá, ne szoptass csecsemőt" ...
(Arany J.: Walesi bárdok)

A reformátusok évi születési száma az 1920-as évek elejétől tartósan az egyjegyű számok körébe jut. Hogy a ref. lélekszám csökkenését elsősorban a *születések számának igen erős csökkenése*¹⁸ okozta, az jól kiderül abból, hogy bár az évek múlásával a halálozási arányszám *alig változott* (III. ábra), *lélekszámuk mégsem nőtt*. Ugyancsak ez idő tájt (az 1950-es évek elején) fordult meg a két felekezet számaránya Szeremlén, s kerültek többségbe a katolikusok (I. ábra). A ref. lelkész 1892. évi baljós sejtelve: "*Szomorúságra adna okot, ha 50 év múlva, holtomból felébredve a szeremlei lakosok száma vallás tekintetében fordítva lenne*" – ekkorra beteljesült.

Bárth J. utal a birtokviszonyok kedvezőtlen alakulására¹⁹: "A XIX. sz. második felében a jobbágyfelszabadítás és úrbéri elkülönözés során *csak a határ déli része maradt a szeremlei parasztság birtokában*. A Szeremlei Dunától északra, északnyugatra eső, jórészt erdős terület, valamint a Pandúr sziget, Rét, Gyűrűsalj a kalocsai érsekség házi kezelésű birtoka lett. Utólag visszatekintve azt mondhatjuk, azok a területek lettek uradalmi házi kezelésű birtokok, *amelyekért a szeremleiek legtöbbet küzdöttek a XVIII. sz. határpereiben*" (Mi emeltük ki). Itt emlékeztetünk arra, hogy Szeremlét néprajzilag a Sárköz legdélibb településének tekintik, kölcsönös házassági exogám kapcsolatuk volt, főleg Alsónyékkel és Deccsel. Ezúton tehát a sárközi reformátusok születéskorlátozó magatartása is befolyásolhatta a szeremlei családokét – ha ezt a számadatok alapján nem is tudjuk bizonyítani.

A fogyatkozó ref. lakosság ijesztő *előregedését* – készíthető korfák híján – csak közvetve tudjuk érzékelteni. Míg lélekszámuk 100 év alatt kevesebb mint *felére* csökkent, addig ugyanez idő alatt a születések száma ötödére-hatodára, a házasságkötések

¹⁸ Imhof, 1992, 89. ugyan utal arra, hogy a "kálvinista népesség körében lényegesen korábban jelent meg a családtervezés és a születésszabályozás, mint a katolikusoknál, így a kökeményen kálvinista Genfben már a XVII. században, mégpedig a népesség valamennyi rétegében. A történészek ezt arra vezetik vissza, hogy a kálvinizmus felelőssé tette a szülőket leszármazottaik számáért és jövőjéért. A kevesebb gyerek általánosságban jobban táplált, gondosabban nevelt és képzett". – A szeremlei reformátusok körében nyilvánvalóan *nem* erről volt szó, hiszen, mint láttuk, az 1850-es évek közepéig, a nagy csecsemő-, és gyermekhalandóság ellenére dinamikusan nőtt lélekszámuk. Itt jegyezzük meg, hogy *Bács-Kiskun megyében a 19. sz. elején a születési arányszám 53,51%, s a század végéig egyenletesen csökken 38,99%-ra. Szeremlén (ref.) a 18. sz. utolsó évtizedében 40,4–61,9%, míg a 19. sz. utolsó évtizedében 9,4–26,2% között mozog, vagyis sokkal kifejezettebb a csökkenés*. Biztos, hogy a nyers arányszámok csak jelzésszerű utalást adnak, s az *Andorka* alkalmazta mutatók sokkal pontosabbak és megbízhatóbbak, Szeremlén azonban a változások nagymérvűek és hirtelenek, kétséget nem hagynak.

¹⁹ Bárth, 1989, 344. Vö. Kiss G. 1937, 373. A dinamikus lélekszám növekedés itt is a szabadságharc utáni évtizedben tört meg. Figyelembe veendő, hogy *jogilag 1858-ban szűnt meg e jobbágytság*, s ekkor történt meg a tagosítás (elkülönözés).

száma *harmadára-negyedére* esett vissza (IV. ábra)²⁰. A századforduló közelébe érkezve már egy elöregedett populáció jellegzetes képe áll előttünk. (Sajnos a meginduló állami népesség-nyilvántartás korcsoportokra bontott adatai alapján sem rajzolhatók – más közösségek hasonló adataival összevethető – korfák, mert az adatok nincsenek felekezetek szerint bontva, s így éppen a jellegzetes különbségek mosódnának el.)

A születési szám csökkenésével párhuzamosan nő az "idétlen", ill. halvaszületések száma. A 16–40 év közötti – reprodukív korban lévő – nők (a ref. halálozási anyakönyvbe igen gyakran az asszonyok is leánynevükön vannak beírva²¹) tízévenkénti halálozási számát evvel párhuzamosan mutatjuk be:

Évek	Halvaszületések száma	16–40 éves korban elhunyt nők száma
1794–1803	6	16
1804–1813	1	19
1814–1823	–	14
1824–1833	–	30
1834–1843	–	32
Az első ötven év alatt összesen:	7	111
1844–1853	10	33
1854–1863	22	35
1864–1873	35	31
1874–1883	18	22
1884–1893	22	31
A második ötven év alatt összesen	107	152
1894–1903	6	24

Látható a második ötvenéves időszakban (a már csökkenő lélekszám mellett!) a halvaszületések és a reprodukív korban elhunyt fiatal asszonyok számának növekedése. Ez – ha exact bizonyításra nincs is lehetőségünk – szándékosság, ill. méhüri beavatkozás megtörténtét sugallja²².

A születési anyakönyvekből képet kaphatunk a törvénytelen gyermekek, és az elmúlt évtizedekben majdnem kizárólagossá vált kórházi szülések számának alakulására is. (Előbbiek általában feltűnően fiatal korukban haltak meg.)

A születési arányszám – bár számos tényezőtől függ – igen érzékeny mutató: a ref. lakosság körében az I. világháború – valamint a második világháború –, és az 1956

²⁰ Részben azonosan a megyei tendenciával: "Bács-Kiskun és Pest megyében a házasságkötések aránya 1836-ban éri el a legmagasabb arányt és a század végéig csökken a házasságkötések száma" *Klinger et al: A népmozgalom...* V. 16.

²¹ Hasonlóan, pl. a veleimi anyakönyvekben (*Moess A., Vasi Szle* 26, 279, 1972).

²² Ezt a gyakorlatot G.T. szeremlei – eddig közöletlen – népi orvoslási gyűjtése is alátámasztja.

utáni kedvezőbb helyzetben észlelhető kismértékű, de kitapintható emelkedése jelzi a *külső tényezők* hatását. (Ennek igen jó próbája az 1989 körüli években észlelhető, szintén pozitív irányú változás, l. I/a. ábra). A Nagyatádi-féle földreform a falu birtokviszonyait nem érintette. A *belső tényezők* sokkalta erősebb és jelentősebb szerepére viszont az utal, hogy a sok helyről betelepült és kezdetben gyorsan növvő lélekszámú katolikus lakosság (ez kezdettől fogva *nem csak természetes szaporulat volt, hanem bevándorlás révén is nőtt lélekszámuk*) körében is – egy századdal később – megindult a tragikus fogyás. Számbeli túlsúlyra jutásuk tehát pyrrhusi győzelemnek bizonyult: csak átmenetileg tudta megállítani a falu lélekszámának apadását. A "társadalmi kór"²³ néhány emberöltő után "fertőzőnek" bizonyult. E jelenség – a tények – értelmezése igen nehéz. Gondolhatjuk ui. azt, hogy száz évvel később egészen más gazdasági-társadalmi viszonyok voltak, két eltérő hagyományokkal és kötöttségekkel rendelkező felekezetről van szó – mégis ugyanaz a jelenség zajlott le, tehát nem (csak) gazdasági-társadalmi-felekezeti okát kell keresnünk. Ez esetben marad a "szociális tanulás" lehetősége, vagyis hogy a katolikusok átvették a reformátusok ilyen értelmű normáit, értékítéleteit és -rendjét. A katolikusoknál is kimutatható a születési arányszám hirtelen növekedése 1947–1949 között, 1955-ben és kismértékben az 1989, s az azt követő években (I/a. ábra).

Gondolhatunk azonban arra is, hogy a jobbágyság és a zsellérség 1848–49, ill. az elkülönözés utáni helyzete és a földműves lakosság 1948 utáni helyzete (erőszakos kollektivizálás, amit nincstelenné válásként, javaikból kiforgatásként is megél/het/ett) között sok hasonlóság fedezhető fel, vagyis a két tragikus fordulópont esetleg analóg okokra vezethető vissza. (Megjegyzendő, hogy az 1950-es évek elején – az amúgy is igen alacsony – református születési szám *is* tovább meredeken csökken, ugyanakkor 1952-ben látjuk az egyik legmagosabb ref. halálozási ezreléket: 30,5 és ekörül van az öngyilkosság-esetek egyik halmozódása is.) Végül – s ez a legvalószínűbb – a "szociális infekció", -tanulás és a könyörtelen gazdasági realitás együtt is szerepelhettek kiváltó okként. Bizonyára számos tényező – különböző mértékben – járult hozzá e helyzet, ill. folyamat kialakulásához; a szeremlei adatokból és az időbeli egybeesésekből ezeket lehetett több-kevesebb valószínűséggel kitapintani. A számok tények, az értelmezés idővel újabb szempontok, magyarázó elvek révén módosulhat²⁴.

Mindenesetre elgondolkodtató, hogy a sok helyről, egykementes vidékekről, községekből jött kat. lakosság nem tudta megőrizni lelki-biológiai egészségét. Könnyen lehet, hogy a biológiai egészség ("sok helyről jövő friss vér") hatását éppen a sok helyről származás, a kialakult egységes szokás-érték-hagyomány ("norma")rendszer hiánya

²³ L. Kovács I. 1937, 140., 152. ijesztő helyzetképét. A tanulás folyamatát jellemzi *Semjén i.m.* 49., ill. *Fülep = Semjén i.m.* 229.

²⁴ A fiatal *Ilyés Gyula* e kérdésben nagyon határozott álláspontot vall: "Az egyke oka tisztára anyagi. Nem a szegénység az oka, hanem a szegénységtől való félelem, tehát végeredményben a gazdasági megnyomorítottság..... igazi megoldását sem orvosi, sem lélektani, hanem gazdasági területen keresem". Nyugat, 1933, 201. és 340., 26. (Pusztulás. [Úti jegyzetek], ill. A magyarság pusztulása c. írásában. NB. a félelem nem éppen anyagi, vagy gazdasági kategória.) A kérdés bonyolultságát jól jelzi, hogy pl. a Kőszeghegyaljai Velem katolikus magyar népességénél a születések abszolút száma az 1830-as évek második felében éri el a mélypontot, s attól kezdve emelkedik (*Moess A.*, Vasi Szle 26, 277–286., 1972). Vö. *Andorka R.* 1991, átányi vizsgálatait kapcsán kifejtett nézeteivel.

ellensúlyozta károsan. A korszakra, ill. mentalításra jellemző folyamat kísérhető nyomon a katolikus keresztelési anyakönyvekben. Míg korábban a nem-csecsemőkori keresztelés ritkaságszámba ment (l. fent), addig az 1980-as évek második felétől és különösen 1989 után (!) ezek megszorodtak és a születés, valamint a keresztelés közötti időtartam is megnőtt: a 6 fiúgyereknél 1,5²⁵–14 (átlag 9,5) év, a 24 leánygyereknél 1,5–12 (átlag 8) év. Itt nyilván kezdetben a félelem munkálkodott: ezek azok a gyermekek, akiket nem *mertek* megkereszteltetni, majd kialakult a közömbösség. Nagyön föltűnő viszont e késve keresztelt 30 gyermek nemek szerinti eloszlása: 77,4%-uk leány, s csak 22,5%-uk fiúgyermek, ami nem felel meg a nemek közötti viszonylag kiegyenlített aránynak²⁶. (Erre a jelenségre nincs magyarázatunk.)

A hézagos statisztikai adatok szerint a kat. népesség kezdetben zömében "külsőterületen" (tanyákon) élt. Ebből minden bizonnyal kezdeti társadalmi helyzetükre (béres, tanyás stb.) lehet következtetni, de esetleg bizonyos távolságtartási szándékra (szeparálás) is²⁷. Ugyanakkor ez a társadalmi helyzet nagyobb függetlenséget és jobb anyagi lehetőséget (állattartási lehetőség) biztosított számukra, tehát nem nevezhető egyértelműen rosszabbnak. E kat. lakosság származási helyét kb. a múlt század végétől tudjuk nyomon követni (a Szeremlén házassultak, ill. a Szeremlén keresztelt gyermekek szüleinek születési helye alapján). Nagyobb részük a környező, ill. Duna jobb parti kat. községekből származik, de sok távoli helyről is. Ezt a fontos újkori *belső migrációt*, nagyobb szemléletesség kedvéért *térképeken* is ábrázoltuk (1., 2. térkép),²⁸ Szeremle közvetlen környékét a pontok nagy sűrűsége miatt kinagyítva is. A statisztikai adatok, a népszaporulat megítélésénél figyelembe kell venni azt is, hogy az 1831–1874 között Bátmonostoron keresztelt szeremlei katolikusok 27%-a *cigány származású volt*.

A kemsei adatokkal ellentétben Szeremlén a dinamikusan szaporodó közösségben és az egykézű időszakban többnyire fiú-többség van. A szeremlei adatok tehát nem igazolják *Oláh Gyula* (23) – néhol kissé elrugaskodottnak tűnő – hipotéziseit. Az ún. egyszerű arányszámokat éppen ennek ellenőrzése, cáfolata céljából számítottuk ki (ld. V. ábra)²⁹.

²⁵ Azért választottuk ezt az alsó határt, mert így az év végén született, de a rákövetkező év elején megkeresztelt gyermekek nem kerültek bele ebbe az összeállításba.

²⁶ Vö. *Imhof* 1992, 169 skk.

²⁷

	A katolikusok	
	községben laknak (%)	tanyákon laknak (%)
Az 1894. febr. 4. összeírás szerint	68,7	31,2
Az 1904. febr. 2. összeírás szerint	63,3	36,6
1936-ban Rétipsz. és Hatszigeten	–	22,2

²⁸ Vö. *Báth*, 1974.

²⁹ *Oláh Gy.* 1991, 510–512. Ezekkel sok oldalról megközelítve igyekszik magyarázni a kemsei leány-többséget. Cikke viszont önmagát is cáfolja, mert kiderül belőle, hogy Kemsére vőnek a szomszéd Ormánysági – szintén egykézű – községekből jöttek a férfiak. (Ott miért volt férfi többség?) Kemse Szeremlénél sokkal kisebb létszámú község, *Oláh* mégis evvel az egyszerű arányszámmal dolgozott.

Halálloki rovat elemzése

Ezernyi fajta népbetegség
szapora csecsemőhalál,
árvaság, korai öregség,
elmebaj, egyke és sivár
bűn, öngyilkosság, lelki restség
(József Attila: Hazám)

A halálloki rovat elemzése is nehézségekbe ütközik, mert:

a) nincs mindig ilyen rovat, főleg kezdetben; az elhunyt életkora sincs mindig feltüntetve,

b) a bejegyzés kezdetben nyilván a hozzátartozók, vagy a halottkém tájékoztatása alapján történt, ezért őriz számos, értékes népi kórformát, kórjelölést (mint pl. kultsolkodás, patéts, görts, fene, fenésedés, súly, galisza, farkasgörcs, nyilamlás, oltvar stb.)³⁰. Megfigyelhető, hogy egyre inkább a természettudományos-orvosi jellegű kórjelölések kerülnek túlsúlyba, a legújabb években pedig a kórházi zárójelentések diagnózisai. Egy kéz bejegyzéseit hosszabb időn át követve is megfigyelhető ez a "tudományosságra törekvés", a különböző kézbeírások pedig olykor lényegesen különböznek jellegükben, színvonalukban. Mindezek miatt ezek az adatok pontos halálloki statisztika készítésére nem alkalmasak, mégis bizonyos változások, tendenciák, trendek jól megfoghatók segítségükkel. Így:

1. az immunizálódás törvényszerűségeit is követő, átlag 4–5 évenként ismétlődő, nagy csecsemő-, ill. gyermekhalandósággal járó járványok. Ezt a járványokat átvészelt gyermek-kohorszok immunitásával, ill. a járványok idején (latensen) fertőződött anyaktól hozott immunitással magyarázzák. A felnőtteket is sújtó járványok közül az 1830-as évek elején lezajlott kolera járványt korabeli dokumentumok alapján *Kapocs Nándor* dolgozta föl³¹. E periodikusan ismétlődő létszámvesztések ellenére is dinamikusan nőtt a lélekszám a múlt század közepéig.

2. Megfigyelhető a tuberkulotikusnak tekinthető betegségek folyamatos visszaszorulása,

3. ugyanígy a streptococcus-fertőzések és következményeinek (szívbillentyűhiba, Bright-kór) számszerű csökkenése,

4. s az utóbbi két évtizedben a (közúti) közlekedési balesetek számának növekedése.

5. Az érbetegség-eredetű halálozások (magas vérnyomás, koponyaűri vérzés-rögösödés, koszorúér-betegségek) számának alakulását nem lehetett az adatokból megnyugtató biztonsággal kihámozni, de úgy tűnik, hogy ezek az 1960-as évek után megszorodtak. (Ebben – mint országosan is – az alkoholizmus alább jellemzett növekedése játszhatott vezető szerepet). Különös figyelmet érdemel két halálok alakulása 1945-től napjainkig.

³⁰ Vö. *Dienes E.*, 1984, 112.

³¹ *Kapocs N.*, értékes, nyomdakész tanulmánya évek hosszú sora óta vár megjelentetésre. *Andorka* átányi csecsemőhalálozási adatiban is ötvenkénti maximumok láthatók: 1991, 130.

6. *Az öngyilkosságok.* (Itt mindig befejezett, eredményes öngyilkosságról van szó, a kísérletek számának alakulásáról nincsenek adatok.) Viszonyítási alapul az 1791 és 1941 közötti időszak református adatait vettük. E 150 év alatt 25 öngyilkosság okozta halálesetet jegyzett föl a matrikula (22 férfi, 3 nő). Az elkövetés módjáról 18 esetben van adat:

13 önakasztás
3 vízbe ölte magát
2 lőfegyverrel vetett véget életének

Mint a VI. ábrából látható, öngyilkosság a 18. sz. végén s ezt követően nem fordult elő, a 19. sz. húszas éveitől jelennek meg³², de eloszlásuk igen egyenetlen: az 1880-as, 1900-as és az 1920 körüli években van halmozódás, s ezeket a csoportokat 6, 8, 11, 16, 19, sőt 30 éves öngyilkossági eset nélküli időszakok választják el egymástól. (E legutóbbi éppen 1847–1875 között, vagyis a bajok egyik okául föltételezett kedvezőtlen gazdasági változás idején!)³³.

Az 1945–1996 közötti 51 évben elkövetett 40 öngyilkosság (VII. ábra) időpontja erőltetés nélkül négy nagy, nem egyforma hosszú periódusra bomlik, ezeket 4–5 éves, eseménymentes időszakok választják el. Számuk fokozatosan csökken, ezen belül azonban markáns változások észlelhetők: míg kezdetben a reformátusok voltak többen, 1964-től a katolikusok jutnak abszolút túlsúlyra.

	I. periódus 1945–1959	II. periódus 1964–1972	III. periódus 1978–1985	IV. periódus 1991–(1996)
Öngyilkosságok száma	15	13	8	4
Ebből:				
Református	9	5	0	1
Katolikus	6	8	8	3

A reformátusoknál a férfiak vannak többségben (73,3%), az első időszakban a katolikusoknál is így van, de később a nők "felzárkózása" miatt a nemek közötti arány kiegyenlítettebb (56, ill. 44%). Az öngyilkosok nagy része időskorú (innen az öngyilkosok magas 65 éves átlagos életkora), viszont a katolikusoknál jól megfigyelhető az alsó korhatár rohamos csökkenése: 35–46–27–20 év az egyes periódusokban.

Az öngyilkosok túlnyomó többsége önakasztással vetett véget életének, a kemikáliákkal (orvosság) történt öngyilkosságok 1971-től váltak gyakoribbá, s ezek *mind* a fiatalabb korosztályból (38, 55, 26 és 20 évesek) rekrutálódtak³⁴.

³² Böszörményi E., Demográfia, 1976, 478. adataival egyezően.

³³ Böszörményi a DK-Alföldön egészen más időszakokban mutatta ki az öngyilkosságok halmozódását (1860–70, 1896–1910, 1931–35, 1966 után. 1976, 482. és Demográfia, 1986 1. ábra).

³⁴ A nyilvánvaló halálok miatt a szerelmi esetekben a halálloki minősítés bizonytalansága aligha játszhat szerepet. (L. Buda, Füredi 1986, 11.)

A szeremlei adatok – bár kisszámúak – semmiképpen sem igazolják azt a *Durkheim* óta közkeletű nézetet³⁵, mely szerint Magyarországon a református populációkra, ill. tömbökre jellemző a magasabb öngyilkossági arányszám³⁶.

7. *Alkoholizmus*. Igen különös és tanulságos a krónikus alkoholizmus és a májzsugor, mint halálokok alakulása az 1945 utáni években. (Ez utóbbi, mint ismeretes, az alkoholizmus incidenciájának egyik legjobb és -megbízhatóbb statisztikai mutatója.) (VIII. ábra) A két felekezetbelieknél eltérően alakultak az alkoholos eredetű halálozások: reformátusoknál az 1960-as évek első felében, a 80-as évek közepén és a 90-es évek közepén halmozódtak, míg a katolikusoknál az első haláleset csak 1974-ben fordult elő, ezután 1984-től majd minden évben volt 1–3 eset, 1989-től megjelentek a női halálesetek, és a fiatalabb korosztályok képviselői is³⁷.

A községben szőleje-bora még ma is inkább csak a reformátusoknak van, s az adatokból következtethetően borfogyasztásuk temperáltak mondható. Anyagi körülményeik javulásával a katolikusok is meg tudták vásárolni (az ártalmasabb) szeszesital feleségeket is. Ma a községben 4 kocsmá működik, emellett még több zug-italmérésről is tudnak (!!). A statisztikai adatok az alkoholizmussal összefüggésbe hozható *halálozások számának növekedését* mutatják, s talán a katolikusoknál nagyobb mérvű kontrollvesztésre lehet következtetni.

E két súlyos halálok alakulását elemezve nehéz nem gondolni arra, hogy az 1960-as évek után felnőtté vált katolikus nemzedékekben már nem volt meg eredeti kibocsátó közösségük megtartó ereje, vagy az igen gyöngye volt. Az idősök elhunytával e sok helyről együvé került népességben még nem alakult ki az új, egységes hagyomány – identitás – kohézió. (Ezt az elmúlt fél század semmiképpen nem segítette.) Valódi közösség helyett tehát maradt a kocsmá alközössége, ill. a kilépés a feladatok-kötelességek világából.

8. A halálokoknak különleges csoportja a szeremleiek élet- és munkakörülményeivel függ össze. Vízi élettel, víz közelségével kapcsolatos halálokok:

"A Kotyában feredvén bele hóttak" (1791)

"Vízben holt gyermek" (1797)

..."ment a dunára és belé ugorván magát belé ölte" (1810)

"A Kelemenek Fokában a Vízbe hótt, lemaradván az alatta volt Lónak hátáról" (1817)

"lóról belé bukott a vízbe" (1817)

"a Malomrájában a Jégen menvén belé szakadt" (1822)

"Szöllejéből Bátoról csónakon jöven a zivatar a réveken fellyül utól érte és abba a kis Szigetbe kiállott és az utolsó Óra ott érte, egy ménykő a fejére tsappant és véget vetett világi életének" (1822)

csónakból vízbe esett (1824, 1853 stb.)

³⁵ Buda B. sem cáfolja *Durkheim* tételét (Buda, Füredi szerk. 1986, 13.).

³⁶ *Halbwachs*, 1939, ill. *G. Schmidtchen* 1973. nézetét *Böszörményi* 1976 sem tudta igazolni, uő. 1986, 425. a m. sz. második felében talált reformátusoknál nagyobb gyakoriságot, ez az 1950-es évektől – hasonlóan Szeremléhez – a katolikusok javára billent át.

³⁷ Ugyanezt a tendenciát lehetett megfigyelni – már egy évtizeddel korábbi időszakban – a Bács megyei delírium tremens (a legsúlyosabb alkoholos elmezavar) esetek számának alakulásában is. L. erről *Örményi, Grynaeus* 1975, 45–65.

"vízbe fuladás", "Dunába fült" (1804, 1815, 1818, 1819, 1824, 1827, 1854, 1860, 1869, 1874 stb.)

"vízből fogatott ki" (1870)

Erdei munkával kapcsolatos halálokok:

"Fa agyon ütötte" (1799, 1837)

"erdei favágásnál agyon zúzás" (1901)

Egyéb:

"A lovak öszve szagatták" (1807)

"A ló hasban rugta s egy óra múlva megholt" (1809)

"a' kutya halálosan megharapta" (1834)

"a' lórul leesvén nyaka törött ki" (1844)

"kotsija fel fordúlt, halálosan meg sérült" (1851)

"a malom kerék össze törte" (1855)

"szánróli leesés után bénulás" (1878)

"faoszlop eldülése által okozott agyonütés" (1896)

9. Szólnunk kell a falu súlyos első világháborús emberveszteségéről is. A református templom melletti kis kertben, 1924-ben állították föl a hősi emlékművet. Ezen 85 1914–1918-ban elesett, valamint egy 1944-ben mártírhalt halt férfi neve szerepel. Evvel szemben a református anyakönyvekből (kat. anyakönyvezés csak 1923-tól volt!) több évben elszórtan – nyilván a hivatalos értesítés – holtta nyilvánítás megtörténte után – mindössze 16 főnyi háborús veszteség mutatható ki:

1914	3
1915	2
1916	1
1917	7
1918	3
Összesen	16

Erre az ellentmondásra eddig nem kaptunk, nem találtunk kielégítő magyarázatot. (*Balogh Béla* ny. ref. lelkész úr sem tudott erre a kérdésre felvilágosítást adni). Föltételezhetjük, hogy mindenkit, aki háborús katonai szolgálatból nem tért haza, megörökítették az emlékművön, s nem csak azokat, akiről hivatalos értesítés (is) jött. Az anyakönyvekbe viszont csak ez utóbbiak kerültek be: az értesítések keltére, számára a megjegyzés rovatban pontosan hivatkozik a bejegyző lelkész.

Mivel a hősi emlékmű felállítását nem a ref. egyház, hanem a község javasolta, egészen biztosra vehető, hogy a katolikus szeremlei áldozatok neve is szerepel az emlékművön. Ez ugyan magyarázhatná a hiány egy részét, de a 16 ref. – 69 kat. elhunyt a két felekezet akkori számaránya alapján igen valószínűtlen. (Az 1910. és 1920. évi állami népszámlálási adatok összehasonlítása a katolikusok lélekszámában közel százszáz nagyságrendű *csökkenést* mutat. Ez esetleg mégis alátámaszthatja előbbi föltevésünket, bár ugyanezen adatsorok szerint ugyanezen időközben a reformátusok lélekszáma több mint 300-al csökkent! A családnevek elemzése az – összeházasodások miatt – csak pontatlan megoldást adhatna.)

*Házassági anyakönyvek**Exogámia és immigráció**Református*

A viszonylag sok újránházasodó özvegy, majd az elváltak miatt a(z először) házasulók életkorának alakulását nem tudjuk megbízhatóan nyomon kísérni (s csak egyes időszakokban jegyzi föl a matricula), legfőljebb az alsó korhatárt követhetjük. A házasságok számának alakulása is csak ennek figyelembevételével értékelhető.

A számadatok az alsó átlagéletkor lassú, nem töretlen emelkedését mutatják:

	Házasulók alsó átlagéletkora (év)	
	férfi	nő
1850–1870-es évek	18,8	16,0
1960-as évek	19,0	17,1
1970-es évek	21,6	19,0
1980-as évek	22,1	18,5
1990-es évek	22,0	18,9

Ezek alapján tehát a házasságkötési életkor átlagosnál nagyobb mértékű kitolódása – mint termékenységet gátló tényező – nem mutatható ki, megfelel az ún. kelet-európai mintának. Az esküvők időpontja – főleg a századfordulóig – jellegzetes szezonaritást mutat: legtöbbjét novemberben tartották, majd október és január következnek a gyakorisági sorrendben.

A ref. házasságkötési anyakönyvből kezdetben jól nyomon követhető, hogy bármelyik házasulandó fél – amennyiben nem szeremeit választott jövődöbelijéül – honnan hozott házastársat, ill. hová ment házastársnak. *Feltűnő, és talán a népességfogyásnál korábban jelzi a kedvezőtlen folyamat megindulását, hogy már ebben az időszakban is jóval nagyobb számban voltak a Szeremlére beházasodottak, mint a Szeremléről elházasodottak*³⁸.

A szeremei reformátusok exogám házastársa származási helyének alakulását az elmúlt száz évben minden második évtizedből vett mintával kíséreltük meg követni. (Az utolsó tízéves mintát 1963–1972 időközből vettük, mert ez után már nem szerepelnek ilyen adatok a matriculában.) Jól látható ebből, hogy kezdetben a református szeremeleket kölcsönös exogám kapcsolatok kötötték össze a távolabbi református (vagy ref. többségű) községekkel³⁹, elsősorban a Sárközzel. Más szóval: a környező kat. településeket átlépve messzebbre házasodtak, ill. messzebből hoztak házastársat. Az exogám kapcsolatoknak ez a rendje az utóbbi évtizedekben jól észlelhetően fellazult: a Szeremlére jött házaspárok jóval több, eddig nem szerepelt és adott esetben jóval távo-

³⁸ *Hölbling Miksa* 1846-ban megjelent írásában már 40 évvel korábbi baranyai egyke-adatokat sorol (id. Nyugat, 26., 278., 1933).

³⁹ *Bárh* 1989, 417.

labbi településről származnak. Ebben nyilván szerepe volt/van a nagyobb mobilitásnak (közlekedési eszközök, lehetőségek), a tágabb tevékenységi körnek (falun kívüli munkavállalások, szállítások) éppúgy, mint a katonáskodásnak is. (Ismeretes, hogy 1948 után tudatosan törekedtek arra, hogy a katonák állomáshelye szülőhelyüktől minél távolabb legyen.) Érdemes azt is megfigyelni, hogy a szeremlei ref. templomban esketett exogám házaspárok között egyre nagyobb százalékban találunk katolikusokat:

	%
1870-es évek	17,9
1890-es évek	28,2
1910-es évek	1,8
1930-as évek	40,0
1950-es évek	46,1
1963–1972	56,6

A kezdeti 18–20 község helyett az 1850-es évektől kezdve a szeremleieknek több mint 150 községgel, ill. várossal alakult ki exogám kapcsolata (ki-, ill. beházasodás), az utolsó vizsgált évtizedben két külföldi (Németország) származású házaspár is volt.

Az exogámia felfogható ugyan öngyógyító folyamatként is ("friss vér", más szemléletmód), de – mint látjuk – eddig számottevő eredménye nem volt. Talán az utalhat erre, hogy az 1950-es évektől kezdve a szülők nevei között egyre kevesebb a régi, "törzssőkös" szeremlei név: vagyis a gyermekek az exogám házaspár, ill. a bevándorolt reformátusok utódai.

Katolikus

A 18. századi, Baja-belvárosi plébánián keresztelt és anyakönyvezett (1722–1799) szeremlei gyermekek szüleinek származási helye – két kivétellel – nincs megadva, viszont föltűnő ezek között a délszláv és német hangzású nevek nagy száma (Bogdanovics, Dragan, Drágomin, Cservenka, Kozarsech, Obadovich, Olacs?, Olásalich, Teklásalich, ill. Gjörg?, Metzler, Moszler, Rebman). Ezek a családnevek a mai katolikus családnevek közt nem szerepelnek, tehát valószínűleg nem tapadtak meg tartósan új lakóhelyükön.

Mindhárom kat. anyakönyv adatai alapján összeállítottuk, és térképen is jeleztük a Szeremlére *bevándorolt* kat. lakosok születési helyét (1., 2. térkép).

Eredményeinket összesítve tehát azt mondhatjuk, hogy kb. a múlt század közepe óta Szeremlére a Trianon előtti ország 25 vármegyéjéből, összesen 210 településről jöttek katolikusok. Legnagyobb részük a volt Bács-Bodrog és Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyéből, valamint Baranya és Tolna megyékből, vagyis a közelebbi környékről érkezett.

*A szeremlei katolikusok endo- és exogámiájának alakulása 1923–1996 között
(a házaspárok százalékában kifejezve)
The endo- and exogamy of Roman Catholics in Szeremle
from 1923 to 1996 (percentage of married couples)*

Időszak	Mindkét fél szeremlei	Egyik fél szeremlei	(Egyik fél sem szeremlei)	Összesen
1923–1973	11,0	51,2	37,8	100,0
1974–1996	14,7	32,3	52,9	100,0

A táblázatból láthatjuk, hogy a mindössze 11–14,7%-os szeremlei kat. endogámia mellett igen jelentős, 30–50%-os *exogámia* is észlelhető. Az exogám házaspár a közvetlen szomszédos kat. községekből (ill. Bajáról), valamint a református tömbön – a ref. lakosság hagyományos exogám területén – átlépve távolabbi kat. községekből származik. (Meg kell jegyeznünk, hogy az exogámia mértéke és alakulása az évek folyamán nem ítéltető meg torzítás nélkül az adatokból.) Ha ui. az exogám házaspár *születési helye* szerint számolunk: a valóságosnál tágabbnak tűnik a társadalmi kapcsolatok köre. A bejegyzések szerint ui. jórésztük már házasságkötésük idején szeremlei lakos volt. Ha viszont *lakóhelye* szerint számolunk, akkor az endogámia mértékét mutatnák a számok a valóságosnál sokkal nagyobbak. (Ennek szélső esetei az első világháború után itt maradt, beházasodott, szeremlei lakosként szereplő orosz hadifoglyok. Innen adódnak az oroszországi származáshelyek.) Csak azt tudjuk biztonsággal megállapítani, hogy az utolsó tizenegy évben a kiemelten szereplő környékbeli 16 helység, valamint más származási helyek mellett még újabb, távolibb, eddig nem szerepelt helységek is föltűnnek.

Vagyis azt látjuk, hogy nemcsak a ref. exogámia köre, hanem a kat. kibocsátó közösségek köre is bővült az idők folyamán, ill. hogy az immigráció folyamata jelenleg is tart. Napjainkban már szinte minden pár egyik tagja *nem a hagyományos közösségek* valamelyikéből *választatik*. Ez kedvező esetben a szemlélet megváltozását, az egykés hagyomány megtörését is jelenthetné.

Befejezés

Egy kis világot – a nagyvilág egy kicsiny darabját – próbáltuk meg száraz adatokból rekonstruálni, életre kelteni: "fáradtságos és nehéz egymáshoz illeszteni a köveket, hogy végül őseink hajdan volt világát, miként egy mozaikot, újra összerakjuk"⁴⁰ Az adatokból kiolvasható jelenségek, folyamatok, irányok erre a kis emberi közösségre jellemzők (17). További hasonló, még részletesebb vizsgálatoknak kell igazolni, hogy megállapításaink mennyire általánosíthatók – általánosíthatók-e egyáltalán?

Egy addig dinamikus, gyarapodó, homogén közösség fejlődése a 19. sz. közepén megtorpant, megállt, majd hanyatlásba ment át a kialakult születésszabályozó társadalmi normák miatt. Az ország más részeiből odaérkezett új, és más felekezeti lakosok

⁴⁰ Imhof, 1992, 144.

körében alig száz évvel később ugyanez a tragikus folyamat indult meg. A születésszám csökkenése, az ún. demográfiai átmenet ismert, általános európai jelenség vizsgált időszakunkban. Itt azonban a születésszabályozás az általános tendencián túlment s olyan mértéket ért el, ami a lélekszám vesztes fogyáshoz vezetett, mert a kialakult torz, étel-ellenes normáktól eltérés minősül(t) non-conformis magatartásnak. Ezt a – hazánk más községeiben, vidékein is ismert – folyamatot és annak vélhető okait próbáltuk megrajzolni: a szeremleiekért és nem a szeremleiek ellen.

Végzetes hiba lenne, ha az ismertetett folyamatban "felekezetek" vetélkedését látnók: itt élet és halál, megmaradás vagy pusztulás kérdéséről van szó. E kétszáz esztendő szomorú – nyugodtan mondhatjuk: tragikus – folyamatában mégis bizonyos reménységre jogosítanak fel az 1945, 1956 és 1989 után megfigyelhető, pozitív irányú változások. Ezek arra tanítanak bennünket, hogy az emberhez méltó élet és a szabadság – hamar letört – reménye is igen gyorsan érezteti kedvező hatását.

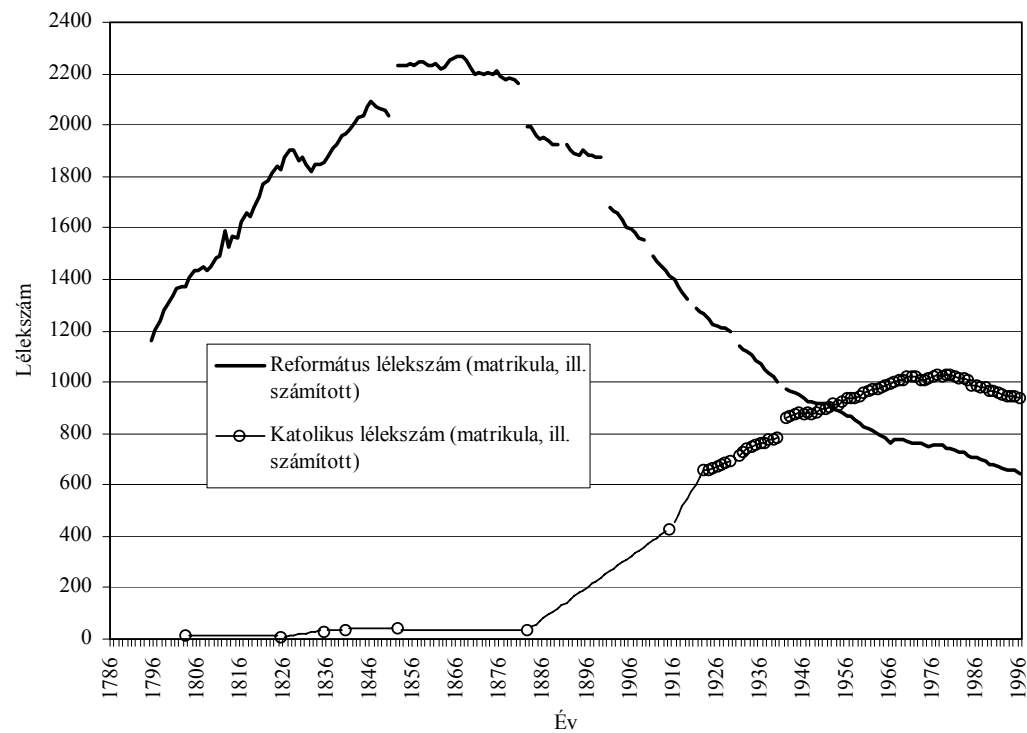
IRODALOM, HIVATKOZÁSOK

1. *Bárth János*, 1974: Migráció és kontinuitás egy Duna melléki táj népesedéstörténetében. (A kalocsai érseki uradalom 1725. évi urbáriumának népesedéstörténeti tanulsága) *Cumania* 2, 285–329.
2. *Bárth János*, 1989: Szeremlei vallomások. *Cumania* 11, 335–422
3. *Buda Béla, Füredi János* szerk., 1986: Az öngyilkosság a szociálpszichológia szempontjából Budapest.
4. *Csahók István* szerk., 1988: Magyarország történeti helységnévtára (Pest-Pilis-Solt megye és a Kiskunság) 1773–1808. Bp. KSH könyvtár és dok. szolg. kiad.
5. *Dányi Dezső*, 1993: Az 1850. és 1857. évi népszámlálás. Bp.
6. *Dányi Dezső, Dávid Zoltán* szerk.: Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787) Budapest 1960.
7. *Dienes Erzsébet*, 1984: A kunhegyesi halotti anyakönyvek néhány tanulsága. *JATE, BTK. Néprajzi dolgozatok* 45. sz. 109–114.
8. *Durkheim, Émile* (magyar kiadása 1967): Az öngyilkosság (Szociológiai tanulmány) Budapest.
9. *Elek Péter, Gunda Béla* et al., 1936: Elsüllyedt falu a Dunántúlon (Kemse község élete). 159 old. Sylvester, Budapest.
10. *Fáy András*, 1854: Adatok Magyarország bővebb ismertetésére. Pest.
11. *Fényes Elek*, 1837: Magyarországnak 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. Pest. II. kötet.
12. *Fényes Elek*, 1851: Magyarország geographiai szótára I–IV. Kozma Vazul, Pest.
13. *Galgóczy Zsuzsa* szerk., 1997: A tudományos kutatástól a politikai döntésig. 196 old. Budapest Konrad Adenauer Alapítvány kiad.
14. *Györffy György* (III.), 1987: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I. Akadémiai, 910 old. Budapest.
15. Helységnévtár, 1913. 1712 old. M. kir. közp. statisztikai hivatal Budapest.
16. *Hrenkó Pál, Papp-Váry Árpád*, 1990: Magyarország régi térképeken 255 old. Gondolat-Officina Nova, Budapest.

17. *Imhof, Arthur, E.*, 1992. Elveszített világok (Hogyan gyűrték le eleink a mindennapokat – és miért boldogulunk mi ezzel oly nehezen...) ford. *Gellériné Lázár Márta* 265 old. Akadémiai, Budapest.
18. Kiss Géza, 1937: Ormányság 427 old. Sylvester, Budapest.
19. *Klinger András, Kepecs József, Dányi Dezső, Dallos Ödönné, Pálházy László*, 1984: Magyarország községeinek és városainak népessége az 1850., 1857., és 1870. években. Bp. (KSH kiad.)
20. *Klinger András* et. al. é.n. A népmozgalom főbb adatai községenként 1828–1900. V. Bp., KSH kiad.
21. *Kovács Imre*, é.n. (1937): A néma forradalom. 264 old. Cserépfalvi, Budapest.
22. *Kapocs Nándor*: Az 1830–31. évi kolera Szeremlén. (Kézirat, kiadásra vár)
23. *Kapocs Nándor, Kőhegyi Mihály*, 1980: Szeremle középkori oklevelei a Zichy okmánytárban. 129 old. Baja (Bajai dolgozatok, 4. sz.)
24. *Kovácsics József szerk.*, 1963: Magyarország történeti demográfiája. Budapest.
25. *Kőhegyi Mihály*, 1960: Adatok Szeremle történetéhez (1829–1833) Népkutató Füzetek I. 1960. 2. sz. 19–21.
26. *Kőhegyi Mihály*, 1960: Középkori temető feltárása Szeremle-Temetőhegyen. Népkutató Füzetek, I. 8. sz.
27. *Mády Zoltán*, 1942: Tanulmányok egy sárközi falu társadalmáról. 71 old. Államtudományi Intézet táj- és népkutató osztálya, Budapest, (Magyar táj, és népismeret könyvtára 5.)
28. *Oláh Gyula*, 1991: Egykéz és születési arányok Kemsén. (*Halász Péter* szerk.) A Duna menti népek hagyományos műveltsége, Budapest, 509–512.
29. *Örményi Imre, Grynaeus Tamás*, 1975: Adatok a delírium tremens pathogenesiséhez. II. Alkoholológia 6, 45–65.
30. *Oláh Miklós* 1536: Hungária (1985), Budapest.
31. *Semjén István szerk.*, 1982: Népesedésrobbanás – egyke. 300 old. Kriterion, Bukarest.
32. *Schneller, Charles*, 1930: La mortalité en Hongrie. 69 old. Pátria, Budapest.
33. *Tóth Kálmán dr.*, 1995: Szerelmem Szeremle. 244 old. Magánkiadás, Baja.
34. 1997: Magyarország településeinek vallási adatai (1880–1949). Bp. KSH kiad.

Tárgyszavak:

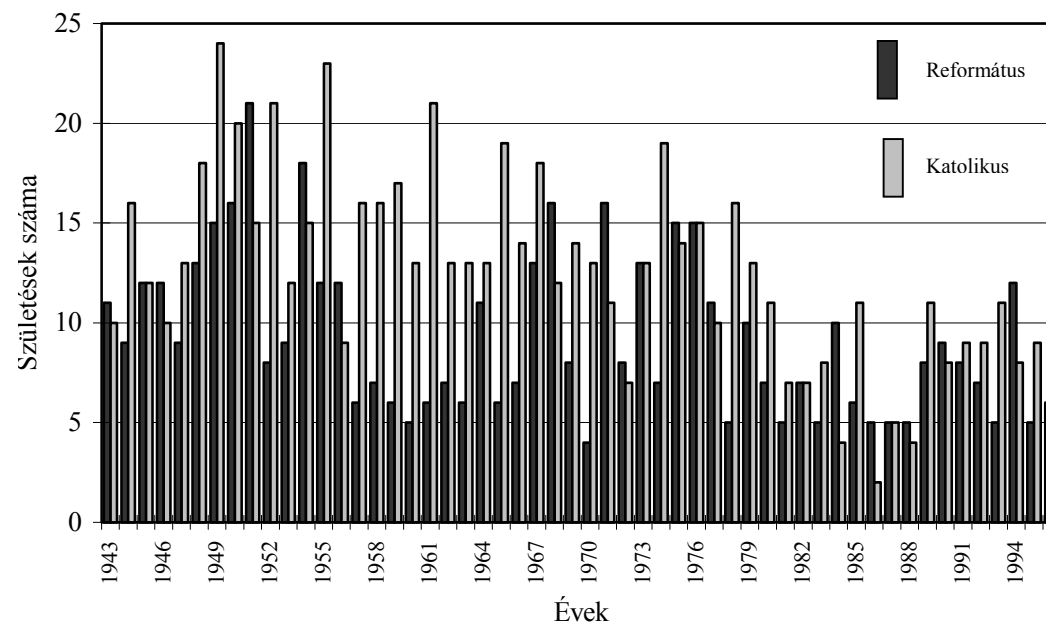
Történeti demográfia
Vallásszociológia

I. Lélekszám alakulása felekezetek szerint

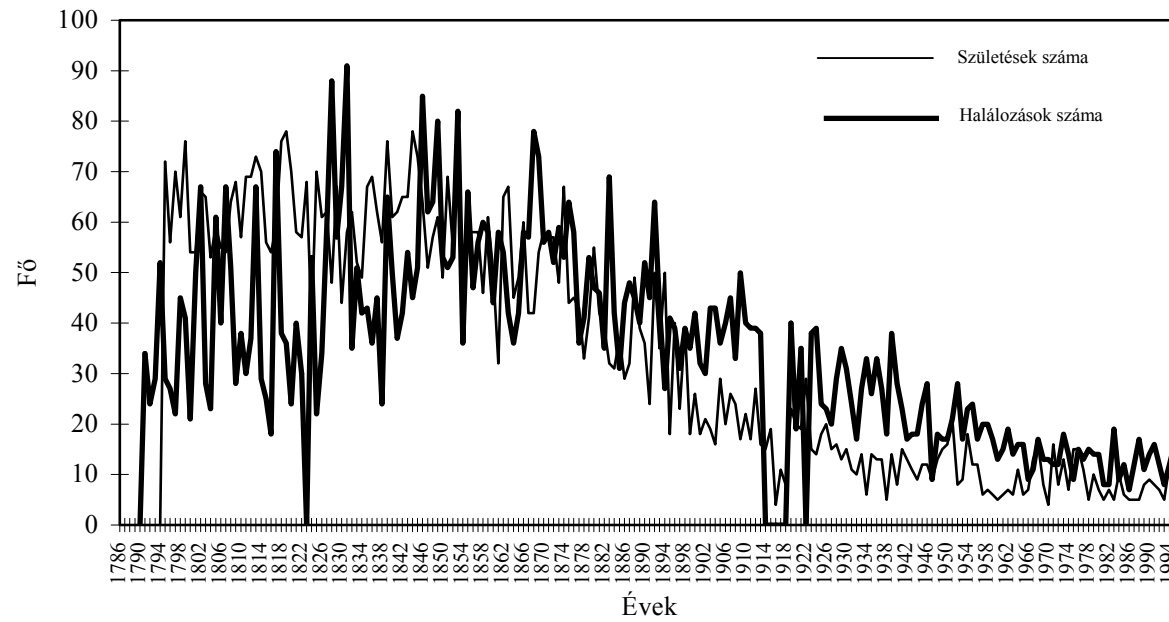
Number of inhabitants according to confessions (Calvinists, Roman Catholics)

A diagrammok szakadásai azokban az években láthatók, ahol népszámlálási adatok alapján korrigáltuk a számított lélekszámot.

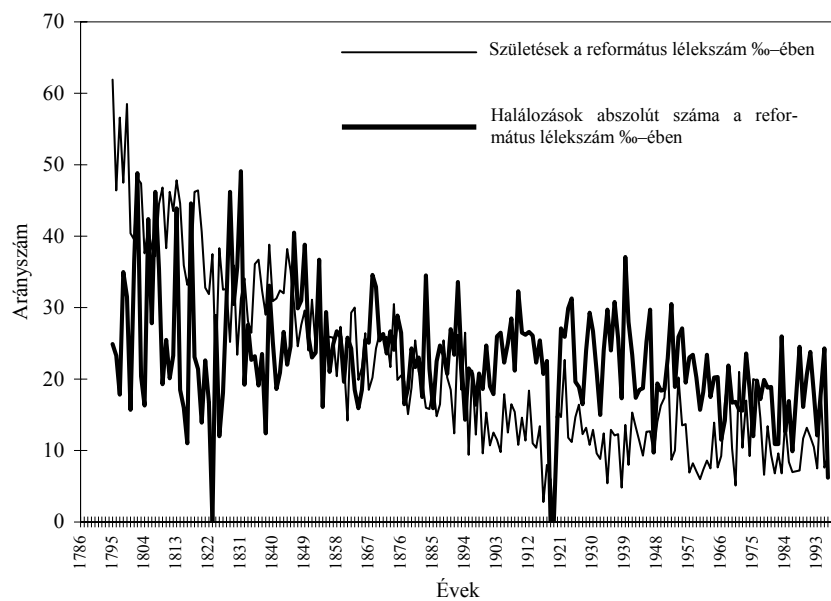

(Az I. diagram kinagyított, másként ábrázolt utolsó szakasza.)

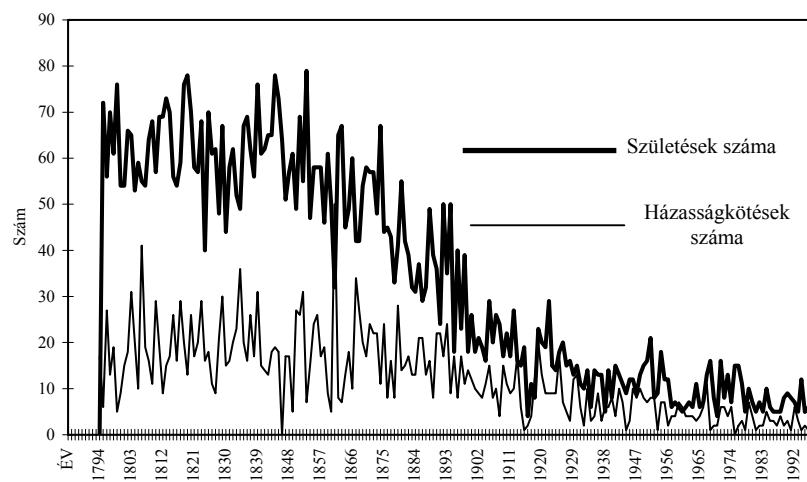
I/a Születések számának alakulása (ref., kat.) az utolsó fél évszázad
Number of births in the last half century (Calvinist, Roman Catholics)

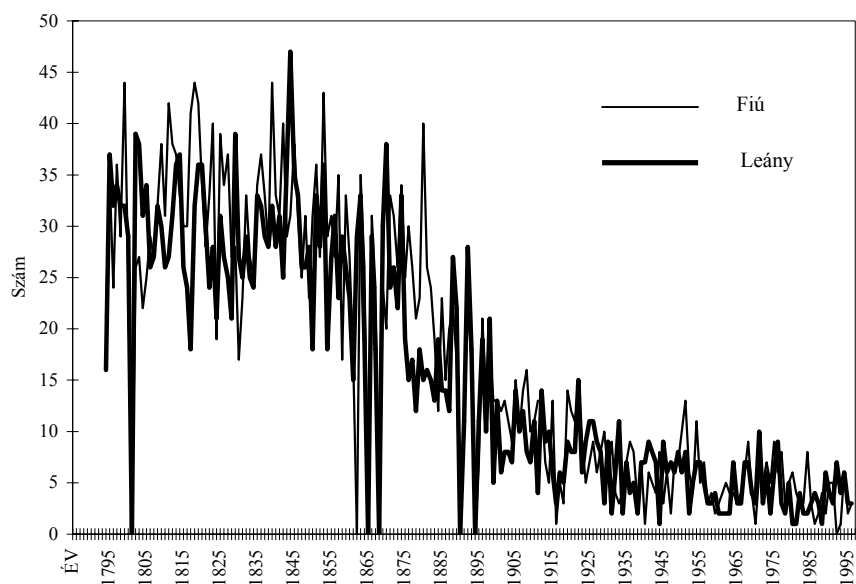
II. Természetes szaporulat, illetve fogyás (ref.)
Natural increase, and decrease resp. (Calvinist)

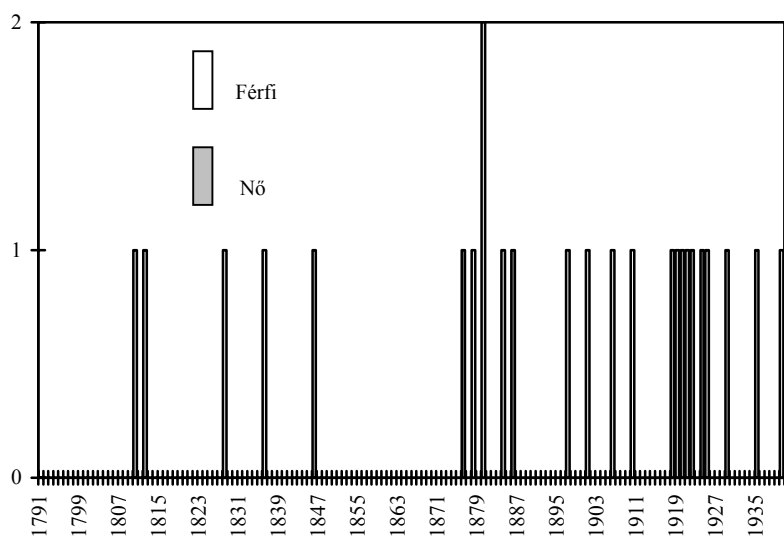
III. Születési és halálozási arányszám változása (ezrelékben, ref.)
Changes of birth and mortality rates (per mill., Calvinist)

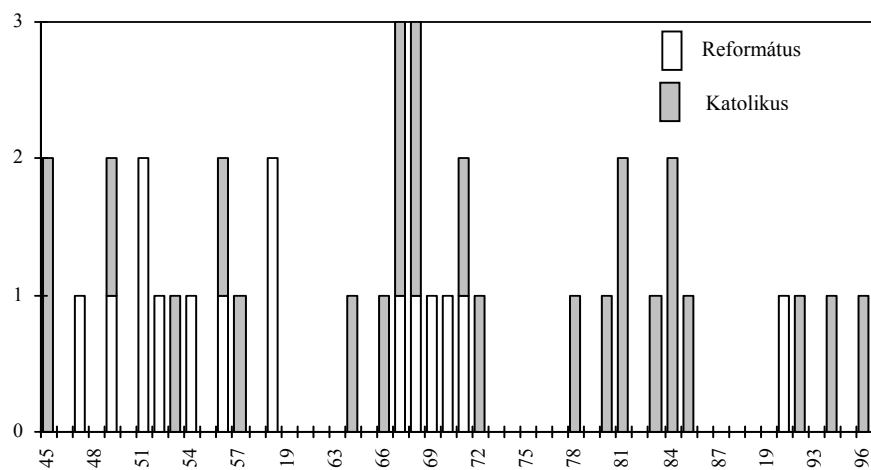
IV. Ref. lakosság „előregedése”
„Ageing” of Calvinist population (births; number of marriages)

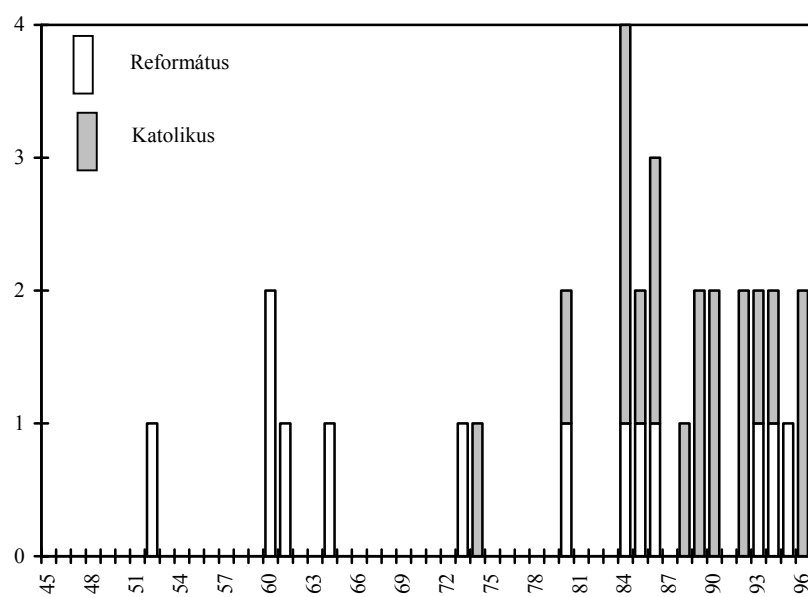
V. Fiú és leánygyermek születési számának alakulása (ref.)
Birth of boys and girls (Calvinist)

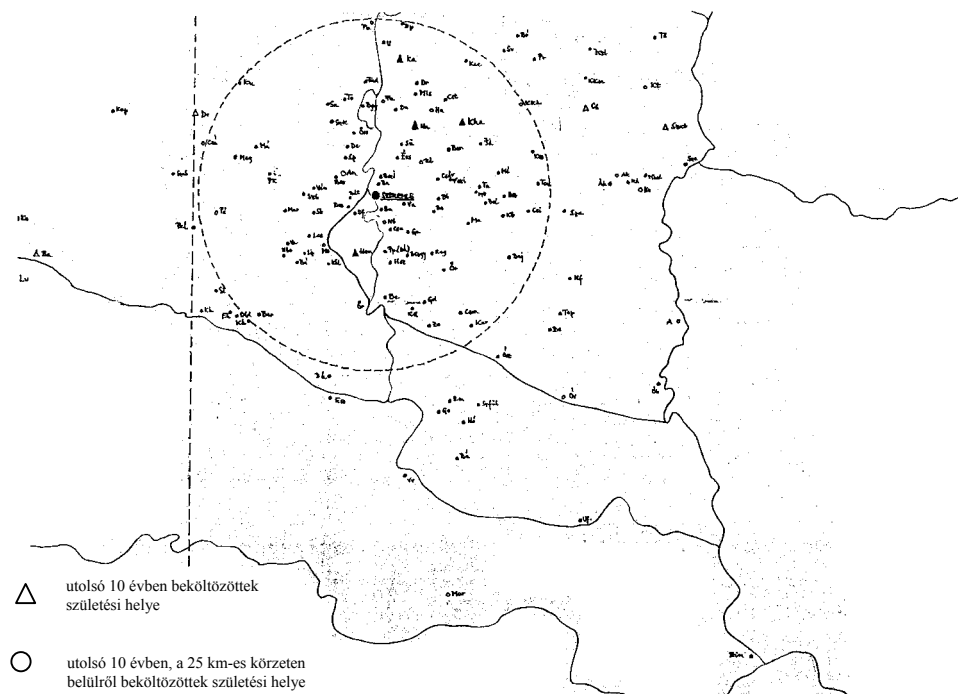
VI. Öngyilkosságok száma (1790–1944, ref.)
Number of suicides (1790–1944, Calvinist)

VII. Öngyilkosság száma (1945–1996, ref., kat.)
 Number of suicides (1945–1996, Calvinist, Roman Catholics)

VIII. Halállok: alkoholizmus, májzsugor (1945–1996, ref., kat.)
 Values of causes of death: alcoholism, alcoholic cirrhosis
 (1945–1996, Calvinist, Roman Catholics)

Megjegyzés: Az I. térképen -----, a Tisza és Száva határolta terület kinagyítva.

II. Katolikus szeremlei lakosok származási helyei, közvetlen környék
Birth places of Roman Catholic immigrants from the near surroundings of Szeremle

**DEMOGRAPHIC CHANGES IN SZEREMLE.
STATISTICAL ANALYSIS ON THE BASIS OF THE PARISH REGISTERS OF
SZEREMLE (18–20TH CENTURIES)**

Summary

Demographic changes are analysed by the authors on the basis of the inhabitants of Szeremle (County Bács) registered in the Calvinist and Roman Catholic parish registers. The gradually increasing number of persons having lived in Szeremle had stopped about the middle of the 19th century and has started to diminish afterwards. The same tendency may be seen among the Roman Catholic population having settled there mainly from the last third of the 19th century appearing with a delay of a century. The direct cause of this phenomenon may be considered as the result of the Spartan birth control (the system of having only one child in a family /only-childism/ becoming a communal norm at that time.

As regards the more significant causes of death also the development of exogenous marital relations are analysed in the same period for both denominations.

Reviewing the years after World War II., on the basis of positive (transitional) changes the reasonable roles of hopes for better circumstances and a more free life style, worthy for human creatures are emphasised.